

UDK502.3:241

37.01.000.241

37.01/.014:502.2:241

Pregledni članak

Primljeno: 2. veljače 1997.

Visovac – škola bratimljenja sa stvorenim

Fra Bože Vuleta

Institut za kulturu mira, Split

Sažetak

Otočić Visovac, koji se nalazi na proširenju rijeke Krke između Roškog slapa i Skradinskoga buka, svojom Bogom danom ljepotom nije samo atrakcija estetskim znatiželjnicima i hodočasnicima već je svojim položajem i okolišem izvrsno mjesto **religiozno–kontemplativnog nadahnuća** svojim stanovnicima i svim posjetiteljima. Kao stoljetno središte franjevačke inicijacije, Visovac je omogućavao i omogućuje izgrađivanje stava strahopoštovanja ne samo prema Bogu već i prema prirodi, tj. prema svim Božjim stvorenjima.

U članku se obrađuju različiti oblici strahopoštovanja prema prirodi. 1. Estetski oblik strahopoštovanja, koji obuhvaća osjetilno promatranje uza slutnju sveobuhvatnoga i doživljaj međuovisnosti svih bića te njihovu »svrhovitost bez sorhe«. 2. Kontemplativno–mistična dimenzija strahopoštovanja označava onaj oblik religioznoga poniranja u prirodu (shvaćajući pojam **religioznoga** u najširem smislu, kao **obuzetost onim što nadilazi vidljivo**), koji prirodu promatra s čuđenjem njezinoj čudesnosti. Ta se mističnost očituje u **osjećaju dioništva**, odnosno jedinstva sa svime što postoji te živi i shvaćanju prirode kao dara. Simbolički karakter prirode budio je u brojnim prirodoznanstvenicima tzv. »kozmičku religioznost«. Suvremeni ekološki odgoj treba prirodu prikazivati kao zagonetku i čudo. 3. Kad priroda u čovjekovim očima postane vrijedna njegova poštovanja, tj. kad čovjek otkrije njezin dublji smisao, njegov odnos prema prirodi zadobiva etičke dimenzije, pri čemu ono što je najranjivije postaje na određen način najizrazitijim objektom poštovanja i zaštite od čovjekove nadmoći. 4. Sv. Franjo Asiški koji je razvio »kozmičku mistiku« predstavljene je kao arhetip skladnog suživota čovjeka s prirodom.

Na kraju je Visovac, sa svojim prirodnim i kulturnim sadržajima, istaknut kao »škola« strahopoštovanja i mjesto bratimljenja sa stvorenjima.

Ključne riječi: božja stvorenja, kozmička mistika, kozmička religioznost, strahopoštovanje

Prvotna uloga franjevačkoga samostana na Visovcu tijekom njegove 550–godišnje prošlosti sastojala se u odgajanju redovnika franjevaca bilo tijekom njihove početne formacije, vremena novicijata ili trajne formacije. Stoga ovaj otočić, biser prirodne ljepote, zavrjeđuje da ga promotrimo i kroz tu prizmu, kroz prizmu **odgoja** za suživot čovjeka s prirodom, odnosno s Božjim stvorenjima. Ta »Bijela stijena«, kako je otočić nazivan prije nego što su se redovnici na njemu nastanili, ozelenjena i kultivirana, znakom je skladnog suživota čovjeka s **prirodom**. Svojom Bogom danom ljepotom Visovac je ne samo **atrakcija estetskim znatiželjnicima**, hodočasnicima i posjetiteljima, već je svojim položajem i okolišem izvrsno mjesto **religiozno–kontemplativnog nadahnuća** svojim stanovnicima i svim posjetiteljima. Svojom »odvojenošću« od svijeta on je zapravo znak ili **sakrament ljudske upućenosti na Boga**. »Viseći« u vodi između Miljevačke »brine« i Dubravičke strane, kao da ga samo nevidljivi potpornji drže sigurnim usred jezera, kao da isključivo ovisi (ili »visi«) o riječi Božjoj. U neposrednom dodiru s vodom koja ga ograđuje od ostatka civilizacije, svoje stanov-

nike upućuje na **ovisnu srodnost sa sestrom majkom Zemljom**, s njezinom djecom u vodi i na kopnu. Taj položaj pruža neposredan osjećaj ovisnosti o plodovima sestre majke Zemlje, dok zvonik, otočiću primjerene veličine, ponizno poziva da njegovi stanovnici osim u sestru majku Zemlju svoje oči dignu i prema nebu, te svoj život u povjerenju oslone na grudi sestre majke Zemlje i sigurne očinske ruke Stvoriteljeve. Na ovoj razini nužno se pojavljuju i **etičke odrednice** čovjekova odnosa prema Božjim stvorenjima. U ovakvom ozračju izgrađivan stav nužno mora imati **utjecaj i na međuljudske odnose** stanovnika ovoga otočića i njegova okruženja. Taj utjecaj vidljiv je u tradicionalnom osjećaju obveze okolnoga stanovništva da solidarno živi sa stanovnicima otočića, a tako se zapravo odvijala **razmjena duhovnih i materijalnih dobara** a istodobno potvrđivala njihova vrijednost i nezaobilazna potreba materijalnoga i duhovnoga na ljudskom životu.

Tradicija prema kojoj se posjetitelji, zapravo hodočasnici — jer na Visovac se samo može hodočastiti! («vozo»-častiti ili doći bilo kojim sredstvom, ali uvijek s dužnim odavanjem časti, »čaććenjem») — na pogled na Visovac zaustavljaju da bi se prekrizili izmolivši Očenaš, Zdravomariju, Slava Ocu ili Anđeoski pozdrav, pruža nam sliku za stvaranje pojma koji sjedinjuje sve spomenute dimenzije susreta čovjeka s božanskim darom prirodne ljepote otočića Visovca, a to je pojam **strahopoštovanja**. Susret s ovom Bogom danom ljepotom ne može a da ne zaustavi čovjeka, da ga spusti na koljena i dovede u stav strahopoštovanja, u stav u kojem je sadržano **divljenje, udivljenje, pozornost, poštivanje, čuđenje** kao rezultat susreta s čudom, te ispod, iznad i u svemu tome — **ljubav**. A ljubav obvezuje na odgovorno ponašanje. Već za prvog susreta svaki se posjetitelj ili turist i bez vlastite nakane osjeća hodočasnikom i poželi se hodočasnički povratiti na Visovac.

1. STRAHOPOŠTOVANJE KAO ODREDNICA SUŽIVOTA ČOVJEKA S PRIRODOM

Manje poznat u odgojnim disciplinama prirodnih znanosti, nedovoljno nazočan u religioznoj pedagogiji našega vremena, a najmanje u ekološkoj pedagogiji, **pojam strahopoštovanja nije nikada izbrisan iz redovničkoga odgoja i obrazovanja**. On je na više ili manje svjesnoj razini ili izričitoj uporabi bio i ostao nazočan u formaciji i životu redovnika ne samo u izravnom odnosu prema Bogu već i u **odnosu prema Bogu preko prirode**. Kad je u pitanju odnos odgojne ili obrazovne formacije u kontekstu ili s ciljem strahopoštovanja i načina i sadržaja spoznaje prema kojoj se ide ili do koje se dolazi, moramo reći da se radi o **razumu koji prima a ne o onom koji određuje** (Maurer, 1984), o razumu koji **prirodi »priznaje« smisao u njoj samoj**, kojoj smisao ne ovisi o smislu koji će joj pripisati čovjek. Takav se **razum »upušta« u odnos s prirodom preko estetskoga iskustva »prirodne ljepote«**, preko **osjetilno-kontemplativnoga stava**, stvarajući tako mogućnost za kvalitativno nov odnos prema prirodi (de Haan, 1985). Na izvorima Sv. pisma, kršćanske tradicije teologije stvorenoga, a osobito na istaknutoj paradigmi kršćanskoga odnosa prema stvorenome u životu i djelu sv. Franje Asiškoga i franjevačke tradicije, spoznaja prirode i odnos prema njoj koji proizlaze iz stava strahopoštovanja dobivaju i svoju kontemplativno-mističnu i etičku dimenziju. Pri tome se naravno **ne radi o uklanjanju prirodoslovno-spoznajnoga ni tehničko-funkcionalnoga odnosa prema prirodi**, što bi, osobito u zapadnjačkom duhovnom ozračju odnos prema prirodi dovelo u opasnost romanticizma ili svojevrsnog panteizma.

»Stvaranje mjesta« stavu strahopoštovanja u »ekološkoj« formaciji proizlazi iz namjere izgradnje holističkoga odnosa prema prirodi u kojem se prirodi »priznaje« immanentna vrijednost, a se čitavu stvarnost, zajedno s ljudskim životom, promatra kao jedan(!) veliki organizam, za razliku od njezina mehanicističkoga poimanja koje je rezultiralo poremećenim odnosom čovjeka prema prirodi i ekološkom krizom. (Vuleta, 1995., Mertens, 1989).

2. ESTETSKA DIMENZIJA STRAHOPOŠTOVANJA

Slično uočavanju lijepoga u umjetnosti, u opažanju lijepog u prirodi riječ je o osjetilnom promatranju uz **slutnju sveobuhvatnoga** (Bubner, 1981), dakle o promatranju s pretpostavkom nutarnjega sveobuhvatnoga reda koji tvori jedinstvo u međuovisnosti pojedinih bića. Takvo iskustvo lijepoga u prirodi nadilazi domete dohvatljive osjetilima. Iskustvo lijepoga u prirodi otkriva u njoj **više od svakodnevnoga okoliša** (Bubner, 1981). A to »više« predstavlja dimenzije kvalitete njezine vrijednosti i smisla. Kant je to dojmljivo istaknuo kazavši da se u zapažanju lijepoga u prirodi, u njezinoj **svrhovitosti bez svrhe**, otvara mogućnost otkrivanja smisla koji se tek može pokazati u odsutnosti svih **pragmatičnih interesa** (Kant, 1956). Stoga u estetskom odgoju za opažanje lijepoga u prirodi treba ići do otkrivanja smisla u prirodi koji se ne može iscrpiti u definicijama. A upravo se tu može dogoditi **razvijanje duhovnih stvaralačkih potencijala** u čovjeku. Otkrivanje smisla koji izmiče svakoj definiciji ima snažan utjecaj na čovjekov odnos prema prirodi. »Spoznaja« takvoga smisla može učiniti zaokret od isključivo interesnog znanstvenog promatranja prirode, tehničkog ovladavanja njome i ekonomskog izrabljivanja. »Stoga se nova estetika prirode može razvijati jedino u sklopu s novom etikom prirode koja formulira normativne uvjete pod kojima se u društvu mogu ostvariti mogućnosti estetskoga iskustva prirode« (Zimmermann, 1982). Estetski odgoj s obzirom na prirodu zadobiva svoje racionalno opravdanje tek u kontekstu odgoja za ekološki stav strahopoštovanja, tj. za vrednovanje prirode i života s dužnim poštovanjem.

2.1. Kontemplativno–mistična dimenzija strahopoštovanja

Već estetska dimenzija odnosa prema prirodi, koja dotiče iskustvo kozmičkoga jedinstva i duboke dimenzije prirodne stvarnosti, naznačuje mističnu, odnosno religioznu dimenziju. Svaki oblik religioznoga poniranja u prirodu (shvaćajući pojam **religioznoga** u najširem smislu kao **obuzetost onim što nadilazi vidljivo**), tj. svaki oblik promatranja prirode s čuđenjem njezinoj čudesnosti zadobiva **mistični karakter**. Ta se mističnost očituje u **osjećaju dioništva**, odnosno jedinstva sa svime što postoji i živi. Svaki element, svako stvorenje, živo i neživo, doživljava se kao pojavak prirodne cjeline kojom je čovjek ne samo okružen već u kojoj je sadržan i u kojoj postoji njegov život.

Ovo elementarno religiozno iskustvo prirode vodi k **shvaćanju prirode kao dara**. Čovjek shvaća da iskustvena stvarnost nije njegov proizvod. Prirodna stvarnost pretpostavka je svih čovjekovih stvaralačkih moći. Tako se prirodna stvarnost u kontemplativnom promatranju pojavljuje kao izvorno povjereno ili darovano »bora-vište«, kao mjesto čovjekova opstanka i ostvarenja. Tako se »okoliš«, dakle ono što čovjeka okružuje, zapravo doživljava kao »su–svijet« – makar je čovjek zadnja karika u životnom lancu – a svako pojedino stvorenje kao »su–stvorenje«, kao jedna od

pojava iste sveobuhvatne stvarnosti. Mistici, poput sv. Franje Asiškoga takav svoj doživljaj prirode izricali su srodstvom sa stvorenjima nazivljući ih braćom i sestrama. Doduše, čovjek u svojoj naravi vidi sebe kao onoga kojemu je svojstveno kulturalno zadiranje u prirodu, njezino korištenje i preoblikovanje, kao dionika povjerenog mu dara prirode. Međutim, u svim svojim činima kulturalnog preoblikovanja prirode mora u mudroj suzdržljivosti i stidljivom obziru svoj pogled svrnuti na ono »što se ne može proizvesti i što se ne može prozreti, ali se ipak nedvojbeno svakodnevno doživljava« (Schwabe, 1978). Suočeni sa suvremenom tendencijom promatranja prirode kao svojevrsnog građevinskog materijala za proizvodnju energije, živežnih namirnica i tehnike, programi odgoja i obrazovanja općenito, a posebno ekološkoga i jednako tako elementarno-religioznoga, moraju sadržavati strahopoštovanje kao opći cilj. Takvi programi moraju posredovati **promatranje prirode kao živućega organizma**, kako u njezinoj cjelovitosti tako i u pojedinim njezinim dijelovima.

Bez obzira na to na koji način pojedine kulture i religije u svojim elementarno religioznim sadržajima i praktičnom vjerovanju izriču svoj doživljaj duboke dimenzije prirode (»Sveta Majka Zemlja« ili »Veliki Duh« u prirodnim religijama, neiscrpní izvor života u taoističkoj mistici, u hinduizmu je to prisutnost božanskoga u svim oblicima, zajedništvo patnje u budizmu, u velikim monoteističkim religijama ona je od Boga i u Bogu posvećeno stvorenje), one joj uvijek pripisuju vrijednost koja nadilazi čisto iskustveni doživljaj, ona je uvijek **mjesto mističnoga promatranja ontološke dubine, uvijek ima »veću vrijednost« od one koja se pojavljuje u posve empirijskom promatranju**. Religiozno-kontemplativni pogled diže stvarima karakter »površnosti« i »zatvorenosti«, čuva im imanentnu vrijednost i smisao: »Slutnja posvuda upućuje da je u svakoj stvari nazočna punina bitka. Ta punina nadilazi spoznajni sadržaj« (Scheler, 1955). Stav strahopoštovanja upravo daje smisao za čudesno u prirodi koje se ne da utemeljiti. Drugim riječima, čuđenje, odnosno udivljenje, temelj je i izvor svakom kontemplativnom odnosu čovjeka prema prirodi kako ga je definirala zapadnjačka metafizika, koja se, riječima Martina Heideggera, pita: »*Zašto uopće nešto postoji a ne ništa?*« (Heideger, 1958). Nije samo čudo ili nije samo čudesno to kako nešto postoji već je čudesno da uopće nešto postoji.

Zato i prirodoznanstvenici, poput Maxa Plancka (utemeljitelja kvantne teorije) i Alberta Einsteina (oca teorije relativnosti), govore o neprekoračivim granicama prirodoznanstvenoga, egzaktnoga promatranja prirode. Prirodne su se znanosti u pokušaju da konačno definiraju stvarnost u prirodi u svom prirodno-empirijskom racionaliziranju morale uvijek zadovoljavati približnim rezultatima. Ono što se nalazi »iza«. »ispod« ili »u« stvarnosti, dakle njezin pravi bitak u »metafizičkom smislu« uvijek se pojavljuje kao skrivena veličina koju prirodoznanstvenik ipak mora pretpostaviti. Upravo te spoznajne granice vode prirodoznanstvenike do svojevrsne »kozmičke religioznosti«. Štoviše znanstvenik napreduje u radu oko oblikovanja znanstvene slike svijeta, njegove oči rastu kao u djeteta pred čudesnim i zagonetnim. Što predanije nastoji shvatiti, to više se »predaje« čudesnome, to više zaranja u »kozmičku religioznost«.

Sukladno ovakvom doživljavanju prirodoznanstvenika, odgoj za strahopoštovanje prema prirodi u religioznom smislu treba poći od suvremene potrebe da prirodu predstavlja kao zagonetku i čudo.

Uz karakter tajanstvenosti i dara, svaki ekološki odgoj, ukoliko se ne želi ograničiti na tehnološki vid uzroka i mogućih odgovora na ekološku krizu, kao i elementarni

religiozni odgoj za stav strahopoštovanja prema prirodi, ukoliko ne želi zapostaviti vjeru u Boga Stvoritelja, Životvorca i Spasitelja, mora razvijati i **karakter znakovitosti ili simbola prirodne stvarnosti**. Na iskustvu egzistencijalne ovisnosti o prirodi pojedini elementi ili stvorenja zadobivaju religioznu znakovitost. Primjerice, voda, kao nužni element za održanje života, u kršćanstvu zadobiva znakovitost duhovnoga rođenja, postaje sakramentom, odnosno svetim znakom duhovnoga života. Tako stvorenja i cjelovita priroda zadobivaju karakter svetoga koji su joj pripisivale kako primitivne civilizacije i kulture (primjerice indijanska prirodna religioznost s divnim primjerom govora poglavice Seattlea) tako i moderne civilizacije, osobito na području umjetnosti, te monoteističke religije s istaknutim primjerom u kršćanstvu sv. Franje Asiškoga, kojemu je priroda ne samo put do Boga već prvotno mjesto susreta s njim.

Želi li elementarni religiozni odgoj, u kontekstu ekološkoga odgoja, izbjeći dualizam, s jedne strane **poimanju Boga kao apstraktnog Subjekta**, tj. **bez-prirodnoga Boga**, i s druge strane **suвременom poimanju prirode kao mjesta bez Boga**, tj. **bez-božne prirode**, mora se prepustiti izvornoj **dinamici biblijsko-kršćanske duhovnosti**. Jer dok se svojedobno problem odnosa čovjeka prema prirodi sastojao u pitanju ovladavanja njezinom nadmoći nad čovjekom, a problem vjerske nauke o stvaranju u spoznaji Boga, danas je problem čovjekova odnosa prema prirodi pitanje kontrole čovjekove nadmoći nad prirodom, a pitanje nauka o Bogu pitanje spoznaje stvorenja (Moltman, 1987).

2.2. Etička dimenzija strahopoštovanja

Kako estetski tako i religiozno-kontemplativni odnos čovjeka prema stvorenom daju osnovne odrednice čovjekova zahvaćanja u prirodu. Otkrivajući dublju dimenziju postojećeg i života u svim stvorenjima, slijedeći niti nevidljivoga, shvaćajući vlastiti smisao i veličinu prirode, čovjek ostaje začuđen i zadivljen, pri čemu priroda postaje vrijedna njegova poštovanja (Scheler, 1955).

U odnosu strahopoštovanja, u otkrivanju one dublje dimenzije postojećega, **naj-uočljivije postaje upravo ono što je najranjivije**. Dopirući do tog najranjivijeg, čovjek istodobno dotiče i tajanstvenu moć koja počiva u dubinama te ranjivosti. Stoga to najranjivije postaje na određen način najizrazitijim objektom poštovanja i zaštite od čovjekove nadmoći.

Štititi možemo samo ono što ima svoju vrijednost. Stoga svaki odgoj kojemu je cilj upoznavanje prirode mora prenositi takvu sliku prirode koja može pobuditi i učvršćivati strahopoštovanje, jer samo u stavu strahopoštovanja čovjek može »potvrđivati«
»drugotnost«
i »vlastitost«
živih i neživih bića i sebe doživjeti kao moralno odgovorno biće kojemu je povjereno čuvanje vrijednosti života i svekolikih oblika njegova očitovanja (Hartmann, 1962).

Budući da strahopoštovanje upućuje na osjećaj nutarnje pripadnosti ili srodstva sa svim stvorenim, kao i na životnu ovisnost o njemu, i ono najmanje i najslabije zadobiva vrijednost u svojoj znakovitosti koja upućuje na to da je svaki oblik postojanja neodjeljiv od jednog sveobuhvatnoga reda, da je njegov sastavni dio. Stoga stav strahopoštovanja ostvaruje osjećaj istodobne udaljenosti i blizine, razmaka i tijesne povezanosti i nerazdjeljive pripadnosti. U takvom stavu ne ostaje prostora za suprotstavljajući odnos čovjeka prema prirodi, za »subjekt-objekt«
odnos. Jer tamo gdje se čovjek osjeća sastavnim dijelom prirode, gdje mu je očita utkanost u prirodu, gdje

vlada osjećaj životnoga zajedništva, zapravo jedinstva, njegovo ophođenje s prirodom može biti odgovorno. Čovjeku je doduše u redu stvorenoga, ili u ishodu evolutivnoga procesa, dodijeljena jedinstvena uloga interpretatora prirode. Međutim, on jednako tako ostaje svim nitima svoga bića utkan u njezinu mrežu. Tek u svijesti i osjećaju jedinstva s čitavom prirodom čovjek može ispravno vrednovati sebe, može postati svjestan svoga pozitivnoga smisla i vrijednosti, može razviti odnos prema prirodi kao sudionik, može razviti *etos* zaštite i svekolike skrbi za biljke, životinje, a time istodobno i za dobro vlastite kvalitete i održanja života.

Ako strahopoštovanje, na temelju vlastite vrijednosti svakog stvorenja, pretpostavlja »priznanje« i pravo na postojanje svih stvorenja, čovjek će u takvom poimanju stvari, koje polazi od same stvari i koje je usmjereno na nju, moći omeđiti vlastite interese u svom zahvaćanju u prirodu. Stoga je u spoznajnom procesu nezaobilazan suživljavajući, **empatički** pristup. Drugim riječima, »ekološki« odgoj mora razvijati sposobnost i spremnost empatičkoga, **suživljavajućega shvaćanja prirode** i svakog pojedinoga stvorenja. Ovakva spoznaja, dakle, ne ograničava se na model racionalnog objektiviziranja, već obuhvaća kako razumski tako i emocionalni i voljni oblik. Iz takve spoznaje proistječe interes kojem je pokretač ljubav. Takav interes teži k ujedinjenju s »**duhom**« pojedinih bića, a djelovanje koje iz njega proizlazi usmjerava se i odmjerava prema obliku i mogućnosti postojanja dotičnoga bića. Stoga u realizaciji svojih kreativnih moći, u kulturnoj dimenziji svoga ophođenja s prirodom, čovjek s pomnjom i poštovanjem mora ostati pravedan prema vlastitosti svakog pojedinoga bića i zakonima ravnoteže u njihovoj međuovisnosti. Drugim riječima, model sebičnog shvaćanja, obuhvaćanja i prisvajanja postojećega treba ustupiti mjesto shvaćanju koje »odgovara« pojedinom stvorenju, koje ga trijezno i odgovorno »obuhvaća«. Tek tako čovjek može izvršiti svoju ulogu »**glasnogovornika**« prirode i **su-stvaratelja** svega stvorenoga. Na mjesto stare **antropocentrične** ili **egocentrične etike** mora stupiti nova – **ekocentrična**.

2.3. Strahopoštovanje sv. Franje Asiškoga prema prirodi

Ako estetsku, kontemplativnu i etičku dimenziju strahopoštovanja želimo učiniti sastavnim dijelom ekološke pedagogije zapadne civilizacije, onda je sa svojim elementarno–religioznim sadržajima moramo **staviti u kontekst zapadno–kršćanskog odgoja i teološke tradicije**, tu je produbiti i razviti. Ne upuštajući se u teološke nedoumice s obzirom na ekološku krizu, možemo ustvrditi da je potrebno razvijati **temeljni stav kršćanske duhovnosti stvorenoga** na temelju iskonskog biblijskoga otajstva vjere i kršćanske kozmičke religioznosti predstavljene u pojedinim primjerima kršćanske tradicije. Na biblijskoj vjeri u Boga Stvoritelja, u Boga istodobno imanentna i transcendentna, izrasli su primjeri strastvene ljubavi prema stvorenjima, prema svekolikoj kozmičkoj stvarnosti. Izvor takve ljubavi također je Utjelovljeni Bog, Otkupitelj, Isus Krist, a istodobno i njezino ušće u istom liku »**kozmičkog**« ili »**akozmičkog**« **Krista**. Ova tradicija ima svoje korjenje i svoje najviše uzore u dva različita srednjovjekovna velikana duha: u **sv. Franji Asiškome** (1181.–1226.), osnivaču kršćanske kozmičke mistike, i u **sv. Tomi Akvinskome** (1225.–1274.), zacijelo najznačajnijem srednjovjekovnom teologu.

U suočavanju s misliocima islama svojega vremena, Toma Akvinski svoju teologiju usredotočuje na Boga Stvoritelja, »*Deus ut Creator*«. Kao Stvoritelj Bog je najtješnje povezan sa svojim stvorenjem, tako tijesno da čovjek svojim razumom preko stvore-

noga može spoznati Stvoritelja. Jer, u svakom se stvorenju nalazi »neki znak sličnosti Bogu«. »trag« Božjega postojanja i slika njegove darežljivosti. Stoga su sva stvorenja upućena na svoj Iskon. Na tom počiva dostojanstvo stvorenja: **Sve što postoji, što postoji na bilo koji način, ukoliko postoji, dobro je.**¹ Bog nije samo Iskon već i cilj na kojem stvorenja postižu svoje savršenstvo. Ta se naklonst Božja osobito potvrdila u **utjelovljenju Logosa**. Štoviše, krivo poimanje prirode može rezultirati krivom spoznajom Boga.² Afirmativni Božji odnos prema stvorenome istodobno polaže temelj čovjekovoj etičkoj praksi. Čovjekov odnos prema stvorenome, dakle prema sebi samom, drugim ljudima, drugim su–stvorenjima i čitavom svemiru mora biti afirmativan. U takvom odnosu stvari postaju vrijedne ljubavi, a kao takve izvor su radosti.

Ono do čega je došao Toma Akvinski u svom **intelektualno–kontemplativnom** pristupu stvorenome, Franjo Asiški je već prije dokučio u svojoj **kozmičkoj duhovnosti**. Svojom živom vjerom i mistikom ljubavi prema Kristu Franjo je došao do osjećaja jedinstva sa stvorenim. U svom odnosu prema Kristu kao Gospodinu i bratu, Franjo pokazuje do tada nepoznatu širinu kršćanske ljubavi prema stvorenom izgrađujući svoj jedinstveni odnos prema svakom stvorenju u kojem mu je svako od njih, živo i neživo, brat i sestra. Za razliku od **supatničke mistike**, koju je razvio Albert Schweitzer, Franjina mistika odražava **vjerničku radost** sa svim stvorenjima. Više od **filozofskoga strahopoštovanja** pred svakim oblikom postojanja, strahopoštovanje koje doživljava Franjo odraz je stava pred **jednim** Božjim stvorenjem. Više od **racionalno–teološkog respekta** Franjo se u **nježnosti** približuje stvorenom. U svakom obliku postojanja ovozemaljske stvarnosti Franjo je promatrao djelo nevidljivoga Boga Stvoritelja, svako mu je stvorenje bilo stepenicom više na putu prema Bogu, objava Božjeg veličanstva, izvor hvalospjeva Bogu Ocu. Međutim, svijet za Franju nije jednostavno most do Boga. Svijet je mjesto na kojem slavimo Boga i kuća u kojoj susrećemo Boga. Taj slavljenički karakter nije mogla pokvariti ni »bolest« ni »patnja« koja se strpljivo podnosi, pa i **sama je smrt sastavni dio hvalospjeva Bogu**. Sve je, dakle, dar Božji. Svaki dar od čovjeka iziskuje uzdarje. Svaki Božji **govor** čovjeku iziskuje od čovjeka **od–govor**. Taj čovjekov **od–govor** sadrži njegovu **od–govor–nost** za ono što mu je Bog svojim **govorom** povjerio.

U tom svjetlu treba promatrati dobro poznate legende o pojedinim zgodama iz života sv. Franje Asiškoga. Franjo tako uklanja crva da ne bude pogažen, otkupljuje ovce da ih spasi od klanja, propovijeda pticama i ribama, sklapa ugovor s vukom u Gubbio, nježno hoda po hridinama jer ga one asociraju na Krista koji je nazvan hridinom itd.

Franjo nije htio **posvojiti** ili **prisvojiti** nijedno stvorenje, jer sva stvorenja pripadaju Stvoritelju. To osvjedočenje počiva u temeljima Franjina duha siromaštva i poniznosti. U tom duhu odnosi se i prema sebi i svome tijelu. Želeći se do kraja svrstati u red stvorenoga, želeći istaknuti svoju srodnost sa svim **zemaljskim** stvorenjima, Franjo svojoj braći izriče želju da ga poslije smrti polože gola na zemlju i ostave tako dugo ležati koliko je potrebno da se prijeđe jedna milja.

Franjo je izvoran i u svom duhu poslušnosti. Ne samo da želi biti poslušan rimskom biskupu, tj. Papi, svakom biskupu, svakom svećeniku i svoj svojoj braći, već želi biti

1 Usp.: Summa contra Gentes II, 7.

2 Usp.: Summa contra Gentes II, 3. Usp. također Summa theol. I, 8, 1–3: »Mora biti da je Bog prisutan u svim stvarima, i to na najunutarniji način... Da Bog neposredno može djelovati u svim bićima, znak je njegove najveće moći.«

poslušán svakom stvorenju. On je **po-slušán** svakom stvorenju jer je svako stvorenje medij Božjega glasa, svako mu prenosi Božju poruku koju on pozorno **sluša**. Tako je Franji uspješlo spiritualizirati ili oduhoviti materijanu stvarnost i istodobno naturalizirati duhovnu stvarnost.

Franjin odnos prema prirodi zacijelo ima **karakter svjedočanstva i nadahnuća**, ima proročku dimenziju. On je dragocjena baština zapadne civilizacije. Na izvor te baštine prvotno su pozvani Franjini sljedbenici, franjevci i franjevke, da bi potom nesebično i druge upoznali s njim.

2.4. Visovac kao »škola« strahopoštovanja pred stvorenim i mjesto bratimljenja sa stvorenjima

Ako promotrimo estetsku, religiozno-kontemplativnu i etičku dimenziju čovjekova odnosa prema stvorenome u njihovoj međusobnoj isprepletenosti, te ako to činimo kroz prizmu paradigmatškoga lika sv. Franje Asiškoga, onda otočić Visovac s njegovim sadržajima i okruženjem možemo vidjeti kao **paradigmu mjesta na kojem »škola« odgoja za strahopoštovanje prema prirodi ima najbolje »uvjete«**. I slučajnim prolaznicima Visovac se pojavljuje u svojoj estetskoj simbolici prirode i sklada prirodnoga i kulturnoga, duhovnoga i materijalnoga. U bjesomučnoj trci s vremenom čovjek se osjeća nezaustavljivo nošen njegovim strujama, a u pogledu na Visovac svjesno ili podsvjesno doživljava suprotno: Visovac mirno stoji oplakivan strujama Krke, opušten ih pušta na se ne trčeći za onima koje odoše preko Skradinskoga buka u nepreglednu širinu i dubinu Mora. Visovac ne dopušta trku za vremenom; Visovac se sa svojim stanovnicima njiše u njegovoj njihaljci. U vremenu megalomanije u kojemu se samo najvećem, najskupljem, najsjajnijem pripisuju određene vrijednosti i daje pravo na opstanak, Visovac se zrcali u simbolici snage, ljepote i veličine malenoga. Valovi koji se za južnih vjetrova dignu na otočić izgledaju kao ralje nemani koja će ga progutati, ali mir iza oluje govori o tajanstvenom odnosu između prirodne okrutnosti i onog najmanjeg i najslabijeg u njoj, kojemu je ipak ostavljeno skrovito mjesto opstanka. U nezasićenom nastojanju stvaranja osjećaja sigurnosti, skrovitosti i udobnosti čovjek se odveć oslanja na tehnološke mogućnosti, koje u svom lancu često čine začarani krug, a Visovac stoji kao simbol prirodno izvora osjećaja skrovitosti, sigurnosti i udobnosti. Prirodnom ambijentu primjerena veličina crkvenoga zvonika stvara vertikalnu koja ovaj otočić povezuje s nepreglednim prostranstvima svemira. I onom koji ne može ili ne želi premostiti »svemirske« svjetove materijalnoga i duhovnoga, ta vertikalna otvara nepregledna prostranstva u kojima se njegov duh može osloboditi zarobljenosti u vlastitom svijetu i na tim svemirskim prostranstvima doživjeti kozmičko jedinstvo, organsku povezanost s cjelokupnom stvarnošću kao jednom organskom cjelinom. U susretu s Visovcem moguće je doživjeti ono što je u Zapadnoj Africi (Gabon), na rijeci u području Lambarene, doživio poznati liječnik, teolog, glazbenik i mističar, Albert Schweitzer (1875.–1965.), kojemu je ploveći rijekom upravo sinula ideja **strahopoštovanja pred životom**, koju on potom postavlja u središte svoje etike. Svojim nenametljivom ljepotom i poniznom malenošću Visovac u svojim posjetiteljima upravo izaziva strahopoštovanje.

To sve Visovac čini svojevrsnom **školom** odnosa prema prirodi, a onaj tko se u toj školi želi duže zadržati, ima prigodu i više naučiti. Na Visovcu nitko nije ni premlad ni prestar da njegove kontemplativne moći ostanu posve nepokrenute. Dodatni poticaj, naravno, pružaju sadržaji franjevačke duhovnosti prirode koju je njegovao sv.

Franjo, na kojoj su se nadahnjivali drugi franjevački mislioci i teolozi poput sv. Bonaventure i Ivana Duns Skota. U ovakvom okruženju intenzivnije se doživljava hvalospjev stvorenja iz Danijelove knjige (3, 57-82), psalmi, primjerice 8., 104., 148., o Božjim veličanstvenim djelima, Joelovo proročko zloviđenje (Jl 1,11), tekst evanđelja o životvornoj vodi (Iv 4, 7-10), misao sv. Pavla o zajedničkom putu spasenja svih stvorenja (Rim 8, 18-23) itd. A tekstovi franjevačke baštine, poput sljedećega navoda iz djela sv. Bonaventure, izrijeком upućuju na takvo čitanje »knjige« prirode koje omogućuje susret s Bogom: *Tko nije prosvijetljen sjajem stvorenih stvari, slijep je; koga ne bude glasovi prirode, gluhi su; tko zadivljen čudom prirode ne hvali Boga, taj je nijem; koga ovi signali u svijetu ne upućuju na Boga, glup je. Otvori stoga svoje oči, prikloni im svoje duhovno uho, razveži svoj jezik i otvori svoje srce da bi u svim stvorenjima otkrio svoga Boga, da bi ga čuo, hvalio i ljubio... da se ne bi čitav krug zemaljski podigao protiv tebe!* (Sv. Bonaventura, Itinerarium, I, 15; Opera Omnia, 229.).

Često je, osobito u zimskim danima, jedini gost ovog otočića sunce danju, a mjesec i zvijezde noću, pa ih ne možete ne vidjeti i ne pozdraviti kao braću i sestre i, ako sebi dopustimo malo romantičnosti bez gubljenja u romanticizmu, zaplesati s njima na valovima Krke. A kad se snažni topli južnjak uvuče pod skute franjevačkoga plašta ne možete ne osjetiti da ste, nošeni dahom Duha, rođeni za let. Ne može molitva u vrtu, samostanskom klausturu ili u crkvi na Visovcu biti puka igra intelekta dok s vama ćuk pjeva svoj hvalospjev Bogu, dok ga paun slavi ljepotom svoga perja, dok mačak zadovoljno otvara svoja usta izričući svoje zahvalnice, dok se molećivo glasaju krave u štali ili ovce iz Mačkovice, dok jablani dižu ruke k njemu, a Krka ide sigurnim hodom u vječnost njegovih dubina i širina. U toj se molitvi mora pomiriti *ratio* i *emotio*, duh i tijelo. Na Visovcu se »visi« u njihaljci obješenoj s jedne strane na vrijeme, a s druge na vječnost, na ovostrano i onostrano. Tu se duhovnost mjeri sposobnošću otkrivanja »druge strane« stvarnosti, sposobnošću osjećanja njezine skrivene dimenzije dubine i uspostavljanja odnosa u kojem su sve stvari povezane s onom prvotnom i konačnom stvarnošću koju nazivljemo Bogom. U toj duhovnosti nikada nije moguće izreći posljednju riječ o (vlastitoj) egzistenciji, a upravo je to misterij.

Takvo je okruženje bilo ekološki odgojno i onda kad se nije znalo za znanost ekologije. Takvo okruženje izgrađuje ekološku svijest i onda kad nitko izrijeком na tome ne radi, pa i onda kad netko, makar to bio »odgojitelj« ili »prosvjetni djelatnik«, ne uviđa potrebu ekološkog odgoja ili »ekološke« duhovnosti, ili je čak obezvrjeđuje ili potpuno odbacuje.

Ova pretpostavka postavlja elementarnu osnovu za ponašanje ljudi ove sredine i ovog okruženja prema prirodi. Nužno se nameće etičko pitanje: Može li netko posjetiti Visovac i potom, primjerice, biti suglasan da se taj otočić potopi zbog izgradnje akumulacijskoga jezera za potrebe proizvodnje elektirične energije? Može li netko donijeti takvu ili sličnu odluku a da ne bude smatran okrutnim ili nasilnički neuračunljivim? Može li se ekološki neodgovorno ponašati onaj koji se u stavu strahopoštovanja pred otočićem Visovcem i njegovim okruženjem nadahnjuje za kontempliranje spoznaje o organskoj cjelovitosti ovozemaljske stvarnosti i vjere u zajedničkog Boga Stvoritelja, Oca svih stvorenja? Može li ne biti zahvalan za materijalna dobra stanovnik otočića Visovca kad je tradicionalno ovisio o zavjetnim darovima okolnoga stanovništva? Neće li *hodočasnik* na Visovcu, na otočiću na kojemu ljudski duh nalazi zaklon od orkanskog vrtloga svakodnevnog života, nostalgично odahnuti, jer će u tom okruženju barem osjetiti draž potrebe za vlastitim integritetom ako ga ne uspijeva

ostvariti. Neće li taj prirodni ambijent, to mjesto sklada prirode i kulture, materije i ljudskoga duha, doživjeti kao čimbenike procesa vlastite integracije i neće li u daljnoj kontempaciji te uzročnosti otkriti da njegov integritet ovisi o njegovu odnosu prema prirodi, prema svakom obliku postojanja živih ili neživih bića? Samim tim nužno dolazi do **spoznaje** vlastite vrijednosti prirode i svakog pojedinog stvorenja. U stavu strahopoštovanja pred tom **spoznajom** rađa se ljubav. A na toj točki našeg odnosa prema prirodi možemo reći: **Ljubi pa radi što hoćeš!**

LITERATURA:

- Bubner, R. (1981). Zur Analyse aesthetischer Erfahrung, u: W. Oelmueller /Hg./, **Kolloquium Kunst und Philosophie 1. Aestetische Erfahrung** (UTB-1105), str. 245-297. Paderborn.
- Kant, I. (1956). **Werke in sechs Baende**. Darmstadt: W. Weischedel.
- Mertensa, E. (1989). **Umwelterziehung, Eine Grundlage ihrer Ziele**. München/Wien/Zürick: Ferdinand Schöningh.
- Moltman, J. (1987). **Gott in der Schoepfung**. München: oekologische Schoepfungslehre.
- Schwabe, G. H. (1978). "Ehrfurcht vor dem Leben" – eine Voraussetzung menschlicher Zukunft, u: O. Schatz/ur./, **Was bleibt den Enkeln? Die Umwelt als politische Herausforderung**. Wien.
- Vuleta, B. (1995). Strahopoštovanje kao opći cilj ekološki orijentiranog odgoja. **Hrvatska obzorja**, 4:835-838.
- Zimmermann, J. (1982). **Das Naturbild des Menschen**. München.

THE ISLAND OF VISOVAC – A SCHOOL OF FRATERNIZING WITH OTHER CREATURES

Fra Bože Vuleta

Institute of Peace Culture, Split

Summary

By its godly beauty the small island of Visovac does not only attract the aesthetically interested and pilgrims. Thank to its position and environment this island is also an extraordinary site of religious and contemplative inspiration to its inhabitants and visitors.

The paper deals with various aspects of the awe of nature. 1. The aesthetic aspect of awe refers to the perceptual observation accompanied by the premonition of the all-involving, the experience of the interdependence between all creatures and their virtue of being "aimlessly aimed". 2. The contemplative and mystical aspect of awe refers to a form of religious immersion in nature. This dimension of awe is rooted in the admiration of nature's wonderfulness. It is reflected as a sense of community, i.e. of unity with all existent and living creatures, nature being comprehended as a gift. The symbolic character of nature initiated in numerous natural scientists the so-called "cosmic religiosity". 3. When nature becomes to man something that is worth his admiring, his attitude towards nature becomes ethical. In this sense, the most vulnerable turns – in a way – into the most conspicuous object of man's admiration and something which is worth being protected from his superordinate power. 4. St. Francis of Assisi, who developed the "cosmic mysticism", is being presented as the archetypal example of how man can live with nature harmoniously.

In the final part of the paper, the island of Visovac – together with its natural and cultural contents – is being presented as a "school" of awe and a site of fraternizing with other creatures.

Keywords: *awe, cosmic mysticism, cosmic religiosity, godly creatures*

FLUßINSEL VISOVAC – EINE SCHULE DER BRÜDERLICHKEIT MIT DER NATUR

Fra Bože Vuleta

Institut für Friedenskultur, Split

Zusammenfassung

Durch ihre gottgegebene Schönheit hat die Kleininsel Visovac, nicht nur die Anziehungskraft für ästhetisch Neugierige und Pilger. Vielmehr ist sie für ihre Einwohner und Besucher ein besonderer Ort der religiös-kontemplativen Eingebung.

Behandelt werden verschiedene Aspekte der Ehrfurcht der Natur gegenüber. 1. Der ästhetische Aspekt der Ehrfurcht bezieht sich auf die Sinneswahrnehmungen mit einer Vorahnung des Allumfassenden, das Erlebnis der gegenseitigen Abhängigkeit aller Lebewesen und ihre "Zweckmäßigkeit ohne Zweck". 2. Die kontemplativ-mystische Dimension der Ehrfurcht bezeichnet jene Form des religiösen Eintauchens in die Natur. Die Mystik schlägt sich im Gefühl der Teilnahme und der Einheit mit allem Bestehenden und Lebendigen nieder. Im Rahmen dieses Aspektes wird die Natur als Gabe Gottes aufgefaßt. Der symbolische Charakter der Natur regte bei vielen Naturwissenschaftlern die sog. "kosmische Religiosität" an. 3. Wenn die Natur für den Menschen beachtenswert wird, bekommt sein Verhältnis zur Natur ethische Züge, wobei das Verletzlichste auf eine bestimmte Art und Weise zum offensichtlichsten Objekt der Verehrung und des Schutzes vor menschlichen Übermacht wird. 4. Der hl. Franziskus von Assisi, der die "kosmische Mystik" entwickelte, wird als der Archetyp eines harmonischen Zusammenlebens zwischen Mensch und Natur.

Abschließend wird die Insel Visovac einschließlich ihrer Natur- und Kulturinhalte als eine "Schule" der Ehrfurcht und Ort der Brüderlichkeit zwischen Menschen und anderen Lebewesen dargestellt.

Grundbegriffe: *Ehrfurcht, Geschöpfe Gottes, kosmische Mystik, kosmische Religiosität*